

УДК327.001.73(100)

ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ ТА ВИКЛИКІВ

Серед науковців проблеми та перспективи формування нового міжнародного порядку в умовах трансформації міжнародної системи привертає все більше уваги. З'являються нові концептуальні підходи вчених до інтерпретації сутності глобально-політичних змін, що впливають на міжнародний порядок. У науковому плані проблема формування світового порядку пов'язана з цілим рядом суміжних питань: зміна ролі держави на міжнародній арені, посилення недержавних акторів міжнародних відносин, вплив глобалізації на політичну, економічну та культурні сфери, взаємозалежність тощо. В першу чергу новий міжнародний порядок покликаний забезпечити вирішення глобальних проблем. Гарантія його ефективності та надійності - взаємне врахування інтересів. Світовий порядок XXI ст. повинен ґрунтуватися на механізмах колективного рішення ключових проблем, на пріоритеті права і широкої демократизації міжнародних відносин.

Ключові слова: світовий порядок, загроза, виклик, міжнародна система, ООН, міжнародні інститути, консолідація, учасники міжнародних відносин.

Сучасний світовий політичний і економічний порядок переживає період глибокої трансформації. Поява нових національних і регіональних суб'єктів з претензіями на включення в глобальні структури і реакції вже існуючих глобальних лідерів є одним з ключових чинників процесу формування нового світового політичного порядку. Процесами глобалізації охоплені сьогодні практично всі сфери життєдіяльності як держав окремо, так і світового співтовариства в цілому. Диверсифікація, різноманіття і комплексність проявів

МАТВЄЄВА О.В.,
аспірантка
Дипломатичної
академії України
при МЗС України

глобалізації веде, в свою чергу, і до різноманіття, множинності загроз безпеці.

Процеси глобалізації та інтеграції світової економіки, інформаційно-технологічна революція, участь більшості держав світу в діяльності ООН та інших міжнародних організацій свідчать про планетарний характер системи міжнародних відносин, які охоплюють весь світ та виключають абсолютну ізоляваність їх учасників. Отже, глобальність можна вважати ознакою, що суттєво відрізняє міжнародні відносини від усіх інших видів суспільних стосунків, які відбуваються у межах національних територій держав і обмежуються державними кордонами.

Міжнародні відносини охоплюють будь-які види стосунків, що виникають у процесі людської життєдіяльності, пов'язаної з міжнародним середовищем, та всім географічним простором. Серед них можна виокремити глобальний, міжрегіональний, регіональний, субрегіональний та локальний рівні. Індивіди, соціальні спільноти та організації виступають у міжнародних відносинах як елементи відповідних соціальних організацій, презентуючи та поєднуючи їх.

Сучасні глобальні процеси є свідченням того, що міжнародна система має перехідний характер. У контексті глобальних міжнародно-політичних трансформацій терміни «новий міжнародний порядок» та «новий світовий порядок», при всіх відмінностях у їх інтерпретації, вже увійшли в науковий тезаурус дослідників і політичних діячів. Для нас вельми важливим є розуміння відмінностей між ними. Тому на початку нашого дослідження вважаємо за необхідне розглянути саму сутність проблеми і виявити відмінності в поняттях. Втім, автор залишає право спорадично використовувати обидва близьких за сутністю терміна.

Наразі у більшості дослідницьких робіт відзначається, що сучасний міжнародний або світовий порядок почав формуватися з моменту закінчення холодної війни і розпаду Радянського Союзу. Дані події незаперечно вплинули на умови функціонування і розвитку світового порядку і призвели до того, що був порушений баланс сил і світ став однополярним. Питання про те, яка система стала домінуючою в міжнародних відносинах, які правила і які центри сил формуватимуть світоустрій викликає чимало дискусій серед вчених.

Вважається, що сам термін «новий світовий порядок» більше застосовуваний у конспірологічних теоріях. Зазвичай його трактують як девіз

курсу політики США, що ведеться спільно з головами транснаціональних корпорацій. Слід зауважити, що «Новий Світовий Порядок» часто вважають перекладом латинської фрази «*Novus Ordo Seclorum*», хоча правильний переклад «порядок нового століття» (нової ери, нової епохи). Слід також зазначити, що фразу «*Novus Ordo Seclorum*» містить Велика печатка США, вона зображена на однодоларовій банкноті, тому дане гасло нерідко згадується видними державними діячами Сполучених Штатів. Сутність терміна вбачають у тому, що певна інтелектуальна еліта світового співтовариства стає набагато переважніше, ніж національне самовизначення окремих держав. За нового світового порядку багато подій визначаються за участю впливової групи міжнародних державних діячів, міжнародних банкірів, бізнесменів, медіамагнатів та інших осіб, що впливають на політику окремих країн. Ідеологічну сторону «Нового Світового Порядку» бачать у глобалізаційних процесах у світі, що супроводжуються концентрацією світових капіталів і формуванням особливої громадської думки за допомогою засобів масової інформації, при якому «Новий Світовий Порядок» нібито повинен вважатися найбільш вірним шляхом розвитку всього людства [1].

У науковому плані проблема формування світового порядку пов'язана з цілим рядом суміжних питань. Наприклад, зміна ролі держави на міжнародній арені, посилення недержавних акторів міжнародних відносин, вплив глобалізації на політичну, економічну та культурні сфери, взаємозалежність тощо. Крім Р. Кеохейна і Дж. Найа, дослідженням цих проблем займалися К. Уолц, С. Гантінгтон, Р. Кокс, І. Валерстайн, Дж. Розенау, С. Краснер, Зб. Бжезінський та багато інших вчених. Так, наприклад Р. Кеохейн і Дж. Най, будучи представниками ліберально-ідеалістичної парадигми, вступили в науковий дискурс з реалістами і неомарксистами по більшості з перерахованих вище питань. Продовжуючи ліберальну традицію, вони доповнили неофункціоналістську методологію міжнародних досліджень елементами реалістичного аналізу, що дозволило їх роботам вийти на новий рівень розуміння міжнародних відносин. З одного боку, американські вчені, запозичуючи у реалістів їхні погляди на державу, наближають положення ліберально-ідеалістичної парадигми до реальності, а з іншого розглядають державу в контексті транснаціональних відносин і складної взаємозалежності. В цілому, синтез ре-

алістичної та ліберальної парадигм і вихід за рамки традиційних підходів дозволяє авторам створити методологічну основу для адекватного відображення реальної міжнародно-політичної картини в світі [2].

Основними інститутами і фундаментальними основами західного механізму глобального управління і формування нового міжнародного порядку в ідеологічному плані стали – Рада з міжнародних відносин (США) і Королівський інститут міжнародних справ (Великобританія). Вони зіграли значну роль в осмисленні світового розвитку та посиленні трансатлантичних зв'язків. У діяльності Ради з міжнародних відносин можна простежити ступені розвитку доктрини глобалізму. Вже у 1960-1970-ті рр. стають помітними результати цілеспрямованої роботи протягом усього ХХ ст. з консолідації і створення наднаціональних механізмів контролю над загальносвітовим розвитком. Першими етапами консолідованої роботи стали міжнародні політичні та фінансові установи – Ліга Націй (1919-1920 рр.) і Банк міжнародних розрахунків (1930 р.). Підтримка в реалізації ініціатив глобального будівництва здійснювалася Тавітокським інститутом людських відносин, Стенфордським дослідницьким інститутом (зокрема, Стенфордським центром передових досліджень у галузі біохейворальних наук), інститутом соціальних відносин, а також самим широким спектром дослідницьких організацій, фондами, та міжнародними неурядовими організаціями, що спеціалізуються на соціальній інженерії та прикладній соціальній психіатрії [3].

В цілому, ідея нового міжнародного порядку приймає різні концептуальні форми, в різноманітності яких можна виділити два основних підходи – політологічний (з акцентом на правові аспекти) і соціологічний. Такий поділ звичайно, носить досить умовний характер, і його значення не повинно перебільшуватися. Прихильники першого підходу виходять з об'єктивної потреби підвищення керованості світу і використання в цих цілях існуючих інтеграційних процесів. Наполягаючи на необхідності створення міжнародної системи, що базується на законності, вони вказують на розширення ролі і сфер застосування міжнародного права і на підвищення значення міжнародних інститутів. При цьому одні з них, як, наприклад російський вчений Г. Х. Шахназаров, вважають, що провідну роль у формуванні міжнародного порядку покликані зіграти численні міжнародні органі-

зації на чолі з Організацією об'єднаних націй, яка може розглядатися як основа майбутнього світового уряду [4].

Друга група дослідників, розглядаючи створення світових інститутів, керуючих міжнародними економічними і політичними відносинами, як шлях до формування у віддаленому майбутньому планетарного уряду, вказують на роль регіональних процесів як каталізаторів, здатних прискорити створення таких інститутів. Так, наприклад, почесний генеральний директор Комісії європейського співтовариства К. Лейтон висунув модель регіонального співробітництва в контексті підтримки та інституалізації інтеграційних процесів не тільки в Європі, але і в АТР, Африці, Латинській Америці, що в підсумку дозволить, на його думку, створити ефективно функціонуючу світову федерацію під егідою ООН [5, с. 54 – 55]. Однак, деякі з прихильників регіонального підходу, вбачаючи зачатки майбутньої конфедерації держав в інтеграційних союзах, які, в свою чергу, мають тенденцію до взаємного зближення, вважають, що ООН не здатна очолити цей процес. Цьому заважає насамперед слабкість міжнародного права, яке по суті справи ґрунтується на договорах, що містять у самому акті їх укладення можливість порушення. Тому, на їх думку, замість ООН потрібна принципово нова система держав, здатна забезпечити дієвість загальних принципів їхньої поведінки на світовій арені [6].

В першу чергу новий світовий порядок покликаний забезпечити вирішення глобальних проблем. Розрізняються глобальні виклики та глобальні загрози. Глобальні виклики позначають світові проблеми загального характеру, є наслідком нових факторів у світовому розвитку, що порушують стабільність нормального функціонування механізмів відтворення суспільного життя, міжцивілізаційних відносин, міжнародних політичних і економічних відносин у межах існуючого світового порядку. «Загроза» визначається конкретно, із зазначенням безпосереднього джерела. До конкретних військово-політичних і економічних глобальних загроз відносяться тероризм, релігійний екстремізм, етнічна ворожнеча, неконтрольована міграція, незаконна торгівля зброєю та ін. Ці загрози викликають необхідність негайних дій щодо їх усунення.

Гарантія нового світового порядку має полягати в його ефективності та надійності зі взаємним врахуванням інтересів. «Світовий порядок ХХІ ст.

повинен ґрунтуватися на механізмах колективного рішення ключових проблем, на пріоритеті права і широкої демократизації міжнародних відносин». Підкреслюється посилення ролі міжнародних інститутів і механізмів у світовій економіці та політиці, включаючи «G-7» та ООН, яка потребує негайного реформування враховуючи проблеми, що виникли навколо анексії Криму РФ. Вищезазначене актуалізує формування нового політичного мислення та відповідного світового порядку, який мав би багатосторонній характер. Особливе місце в цьому процесі зайняла сесія Генеральної Асамблеї 2000 р. – Сесія тисячоліття. У прийнятих нею резолюціях досить чітко визначені основні параметри світового порядку століття глобалізації. У першу чергу це відноситься до Декларації тисячоліття ООН. У Резолюції, присвяченій реалізації Декларації, її положення розглядаються у контексті покладення морально-політичних зобов'язань, що підлягають втіленню в життя на національному, регіональному та міжнародному рівні. Підкреслюється, що уряди несуть відповідальність, індивідуально і колективно, за здійснення Декларації (резолюція ООН 55/162) [8].

Важливою рисою етапу трансформації світового порядку є активні дискусії про те, чи стане військова інтервенція будь-якого типу на території держав (за рішенням однієї держави, групи країн або за мандатом ООН) легітимною нормою міжнародного права. Фактично ця норма діє майже двадцять років, але події 2011 р. додали питанню про її легітимність особливого значення. Світова спільнота перед вибором: прийняти цю норму або відмовитися від її універсального характеру, визнати або не визнати НАТО глобальним регулятором міжнародних відносин, члени якої будуть визначати напрямок розвитку світу в цілому і його окремих частин. Вирішується доля ООН і її Ради Безпеки: чи справді найбільша міжнародна організація сприятиме консолідації порядку на основі трансатлантичних структур, залишається одним з основних питань. Наприклад, резолюція РБ ООН, прийнята навесні 2011 р. по Лівії, призвела до ескаляції конфлікту в цій країні і в Північній Африці в цілому [9].

Головною військовою силою, на якій буде ґрунтуватися новий світовий порядок є ВПК США, стратегічна ядерна зброя і зброя нового покоління (у тому числі космічна зброя). Військова міць США та інших країн НАТО покликана певним чином забезпечити встановлення контролю Захо-

ду на планетарному рівні, затвердити атлантичну модель світоустрою. Новий світовий порядок буде заснований на ядерному потенціалі і новітніх озброєннях. Військова міць Заходу може стати головним арбітром у вирішенні всіх міжнародних питань. Стратегічна глобалізація під контролем США може викликати стихійне протистояння, що спиратиметься на терористичні методи. Особливого напруження повстанські акції можуть досягнути після того, як мондіалізація пройде стадію придушення тих великих соціальних утворень, які будуть різко протидіяти розчиненню в стихії нової цивілізації. Уніфікація планети під ліберальної егідою за відсутності творчого інноваційного проекту буде супроводжуватися наростаючими локальними хаотичними феноменами. Зростання обсягу та інтенсивності світополітичного хаосу сприятиме створенню ситуації, яка сприяла розвитку альтернативних цивілізаційних процесів [10].

Для становлення нового світового порядку потрібен довгий час. У цьому контексті, Джеймс Хог-молодший, головний редактор журналу *Foreign Affairs*, дає наступний прогноз про зрушення в глобальній розстановці сил. На його думку, співвідношення сил між Заходом і Сходом змінюється на користь Азії, де економічне зростання в країнах АТР підвищує їх політичну і військову міць. Міжнародну політичну систему очікує масштабна трансформація, до якої Захід не готовий. Помітну роль лідерів прагнуть грати густонаселені країни, що мають «гарячі точки» потенційної конфліктності (Тайвань, Кашмір).

Не тільки Китай та Індія, а й «тигри» Південно-Східної Азії демонструють високі темпи зростання. За прогнозами фінансових аналітиків до 2020 за обсягом ВВП перевищить японську і вийде на друге місце в світі. На це місце може претендувати і Індія, якщо збереже в тривалій перспективі наявні темпи зростання. Китаю належить подолати колосальні труднощі з переходу до ринкової економіки (безробіття, дефіцит енергетичних та інших ресурсів, корупція, інфляція та ін.). Китайська економіка відіграє важливу роль у світовому господарстві та її спад або обвал неминуче призведе до світових потрясінь. Китай виступає в ролі локомотива для азійських економік (включаючи японську), що відновлюється після спаду. Індія набирає темпи економічного зростання. Цьому сприяє галузь програмного забезпечення, що процвітає та бізнес-обслуговування, що забезпечує американські та інші корпорації. Успіхи в економіці позитивно вплива-

ють на психологічний клімат у суспільстві: індійці перестають відчувати себе жертвами капіталізму. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) розглядає варіант створення валютного союзу, що об'єднує величезний торговий блок, включаючи Китай [7].

Сьогодні необхідно брати до уваги кількість учасників міжнародних відносин, яке постійно зростає, а вплив на світо політичні процеси зростає. Наприклад, мультинаціональні корпорації (МНК) і їхні лідери розглядаються як нові актори світової політики, що з'явилися в рамках трансформації структури сучасної міжнародної системи. МНК захищають різні транснаціональні групи, які не можуть бути зведені до інтересів окремих держав чи національних товариств. Зростання недержавних акторів в системі нового світового порядку, що формується розглядається як одна з складових формування демократичного політичного процесу в сфері міжнародних відносин, що забезпечує досягнення компромісу різних суб'єктів світової політики, створення спільних, всіма визнаних і дотримуваних правил. МНК розглядаються як факт, що підтверджує виникнення нових тенденцій у становленні нового світового порядку, і трактується як виникнення «соціального міжнародного порядку» (social international order), що представляє собою нову форму еволюції структури міжнародних відносин, що відрізняється владними відносинами акторів світової політики, більше не заснована на принципі «домінування - субординація» [11, с. 773].

Перетворення колишніх структур і формування загальносвітової цілісності пов'язується сьогодні з вирішенням найважливішої проблеми сучасності – забезпеченням керованості і управління глобальними процесами. У ході глобалізації поступово формуються гнучкі і різноманітні можливості «цілісної керованості». Політична ж глобалізація розуміється як поступове зміцнення взаємодії між націями, цивілізаціями і етнокультури, що призводить до набуття взаємопов'язаності і утворення структур глобальної керованості, які інтегрують

перш за все роз'єднані фрагменти світ-системи. У політичній сфері центральною проблемою останніх десятиліть стало вирішення завдання забезпечення сталого розвитку (sustainable development) [12].

Отже, проблема «нового світового порядку», або «світового політичного порядку», стала однією з найбільш злободенних і широко обговорюваних політико-теоретичних проблем ХХ-ХХІ ст., на яку серйозний вплив чинять процеси глобалізації, у тому числі нові форми світового поділу праці, перерозподіл світового доходу, розвиток транснаціональних мереж, організацій тощо. Сьогодні стрімко йде процес становлення єдиного глобального простору, з усіма своїми мінусами і плюсами, у зв'язку з чим констатуємо необхідність у виробленні особливих механізмів участі та взаємодії суб'єктів світової політики, в яких були б закладені ідеї траспарентності, відкритості, що виключають спроби протекціонізму і користоловства, а також у структурній модернізації діяльності ООН, в рамках якої оперативно, професійно і відповідально вирішувалися б колізійні питання, що виникають, а з ними й нові загрози, виклики і протиріччя.

Таким чином, неминучість трансформації світового порядку пояснюється в першу чергу тим, що в світі виникає все більше проблем і загроз, які не можуть бути вирішені або подолані будь-якою державою окремо. Тому, одночасно з розпадом біполярного світового порядку відбувається процес трансформації Вестфальського порядку. Він характеризується порушенням його основних принципів: непорушності державних кордонів, невтручання однієї держави до внутрішніх справ іншої, так само як і визнання однієї держави іншою в якості самостійного, незалежного, повноправного суб'єкту міжнародних відносин. Серед факторів, що спричинили виникнення глобальних проблем та загроз, слід вважати такі явища як майже безконтрольне розповсюдження зброї масового знищення; стрімке зростання міжнародного тероризму; інтернаціоналізацію приступної діяльності; інтенсифікацію інформаційних та фінансових потоків та створення віртуального простору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Новый мировой порядок [Электронный ресурс] / Википедия. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.
2. Буланов М.В. Теория мирового порядка в современной западной политологии / Максим Владимирович Буланов [Электронный ресурс] / автореф. диссертации к. полит. н. – М., 2009. – Режим доступа: <http://www.disserscat.com/content/teoriya-mirovogo-poryadka-v-sovremennoi-zapadnoi-politologii>.
3. Филимонов Георгий Юрьевич. Роль «мягкой силы» во внешней политике США / Георгий Юрьевич Филимонов [Электронный ресурс] / Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук / Специальность : 23.00.04 – Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития, Москва – 2013. – Режим доступа: http://www.dipacademy.ru/doc/avtoref/Avtoref_filimonov_10.10.13_v.2.pdf.
4. Шахназаров Г.Х. Мировое сообщество управляемо / Г. Х. Шахназаров // Известия. – 15.01.1988. – Цит. по : Цыганков П. А. Политическая социология международных отношений [Электронный ресурс] / П. А. Цыганков / Учебник онлайн. – Москва, Радикс, 1994. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/cugan/13.php.
5. Leyton С. Une seule Europe./ С. Leyton. – Paris, 1988. – Цит. По : Цыганков П. А. Политическая социология международных отношений [Электронный ресурс] / П. А. Цыганков / Учебник онлайн. – Москва, Радикс, 1994. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/cugan/13.php.
6. Поздняков Э. А., Шадрин И. Н. О гуманизации и демократизации международных отношений // Мировая экономика и международные отношения. – 1989. – №4. – Цит. По : Цыганков П. А. Политическая социология международных отношений [Электронный ресурс] / П. А.Цыганков / Учебник онлайн. – Москва, Радикс, 1994. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/cugan/13.php.
7. Дергачев В.А. Глобалистика. [Электронный ресурс] / В. А. Дергачев / – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 303 с. – Режим доступа: <http://dergachev.ru/book-6/7.html>.
8. Резолюция ООН 55/162, 2000 г. – [Электронный ресурс] / Электронный ресурс: Официальный сайт ООН. – Документы 55 сессии ООН. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/ga/third/55/third_res.shtml.
9. Шаклеина Т. Великие державы и региональные подсистемы / Т.Шаклеина –[Электронный ресурс] // Международные процессы. – Том 9, № 2(26). – Май–август. – 2011. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/twenty-sixth/004.htm>.
10. Новый мировой порядок вероятный образ мира в XXI веке [Электронный ресурс] / Сайт интеллектуалов А. Дугина. – Режим доступа: <http://www.arctogaia.com/public/pr-part2.htm>.
11. Becker D.G. Democracy and International Relations // American Political Science Review. – 2001. – Vol. 95. – № 3. – P. 770-782.
12. Мусиенко Т. В. Социокультурные и политические проблемы глобального развития [Электронный ресурс] / Т. В. Мусиенко // Теоретический журнал «Credo», 2004. – Режим доступа: <http://credonew.ru/content/view/425/56/>.

Matveeva E. Transformation of the world order under global threats and challenges / Diplomatic Academy of Ukraine the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine

Among scholars problem and prospects of a new international order formation in terms of transformation of the international system is attracting more attention. There are new conceptual approaches to the interpretation of the essence of scientists globally and political changes affecting the international order. In scientific terms the problem of the formation of global governance is associated with a number of related issues: the changing role of the state in the international arena, strengthening the non-state actors of international relations, the impact of globalization on the political, economic and cultural spheres, interdependence and more. First of all, a new international order is intended to provide solutions to global problems. A guarantee of efficiency and reliability is the mutual consideration of interests. The world order of the XXI century should be based on mechanisms of collective decision of the key issues on the primacy of law and the general democratization of international relations.

Keywords: world order, threat, challenge, the international system, the UN, international institutions, consolidation, members of international relations.

Матвеева Е.В. Трансформация мирового порядка в условиях глобальных угроз и вызовов / Дипломатическая академия Украины при МИД Украины

Среди ученых, проблемы и перспективы формирования нового международного порядка в условиях трансформации международной системы привлекает все больше внимания. Появляются новые концептуальные подходы ученых к интерпретации сущности глобально-политических изменений, влияющих на международный порядок. В научном плане проблема формирования мирового порядка связана с целым рядом смежных вопросов: изменение роли государства на международной арене, усиление негосударственных акторов международных отно-

шений, влияние глобализации на политическую, экономическую и культурные сферы, взаимозависимость и т.п. В первую очередь новый международный порядок призван обеспечить решение глобальных проблем. Гарантия его эффективности и надежности - взаимный учет интересов. Мировой порядок XXI в. должен основываться на механизмах коллективного решения ключевых проблем, на приоритете права и широкой демократизации международных отношений.

Ключевые слова: международный порядок, мировой порядок, международная система, ООН, международные институты, консолидация, участники международных отношений.

Стаття надійшла до редакції: 14.12.2015

Рекомендовано до друку: 20.01.2016